

V Cieszyně, 3. února 2020

Prof. dr hab. Józef Budniak
Teologická fakulta
Slezská univerzita v Katovicích

**Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta**

Recenze habilitační práce

Dr. Lucjana Klimszy „Filosofie hodnot Józefa Tischnera“

1. Umístění problematiky

K recenzi předložená habilitační práce Dr. Lucjana Klimszy *Filosofie hodnot Józefa Tischnera* uchopuje v názvu uvedený problém z filosofického hlediska. Jako předmět analýz si Autor zvolil koncepci filosofie hodnot, kterou vypracoval sám J. Tischner, a zejména jeho křesťanský rámec. Autor se v habilitační práci zaměřil na tvorbu Józefa Stanisława Tischnera, který patřil mezi nejdůležitější osobnosti polského poválečného života a polské filosofie. Tischner, když mluvil o sobě, konstatoval, že je především člověkem, potom filosofem a nakonec knězem. Jako člověk pomáhal lidem, zejména horalům, horníkům, dělníkům, studentům, chtěl pomoci každému svým humorem a vyzářující laskavostí. Být člověkem pro něj znamenalo osobní doprovázení lidí a společnosti v jejich starostech a neoddělování filosofie od života. Filosofie byla pro něj důležitá: byl přesvědčen, že největší hrozbou pro Poláky – a lidi obecně – je nedostatek myšlení. Pro Tischnera bylo kněžství hnací silou a svědectvím toho, co považoval v životě za nejdůležitější: víru v Boha a v člověka. Józef Tischner, společensky angažovaný, odvážně hledající, psal o lidských problémech a „pracoval“ na lidské naději. Celý život mluvil, psal, myslel a jednal s myšlenkou na člověka. Myšlenkou živou, potřebnou, ve snaze zachránit člověka, která chce vrátit člověka samému sobě. Proto také Tischner vracel význam základním slovům, jako je dobro, pravda, láska, svoboda. Obnovoval tak základní hodnoty, pro lidstvo tak velmi důležité.

Tischner pocházel z vesnice Łopuszna, v jižní části Polska a chtěl být filosofem polské naděje během dvou strašných zkušeností nacismu a komunismu. Chtěl být analytikem v těchto zkušenostech obsaženého zla a současně chtěl ukázat perspektivu osvobození –

svobody. To právě Tischner umístil osvobození – svobodu – do centra lidské axiologie, což viděl, v připomínání kým je a může být svobodný člověk.

Lucjan Klimsza ve své habilitační práci sáhl do myšlenek Tischnera odrážející duchovní a intelektuální podobu člověka. Tischner byl vždy připraven ke sdílení tužeb a nepokojů současného člověka. Vnímavý na lidské problémy byl věrným druhem těm, kterým leží na srdci zájem o pozici axiologických významů našeho světa. Podle Tischnera nelze filosofii pokládat za text bez kontextu a nejvhodnějším kontextem je odkaz na náboženskou oblast. Tento přístup k věci byl ovlivněn kněžskou činností Tischnera, jeho vědeckou a společenskou činností a teoretickou inspirací pro něho byla evropská tradice zastoupená: Platonem, Descartem, Sørenem Kierkegaardem, Immanuelem Kantem, Georgem Wilhelmem Friedrichem Heglem, Maxem Schellerem, Gabrielem Marcellem, Martinem Buberem, Paulem Ricoeurom, Martinem Heideggerem, Emmanuelem Lévinasem, Friedrichem Nietzsche, Tadeuszem Gadaczem, Romanem Ingardenem, Janem Patočkou, Alfredem Tarským, Józefem Bocheńským, Zygmuntem Baumanem, Karolem Wojtyłou a Władysławem Tatarkiewiczem. Často navazoval na etiku Emmanuela Lévinase

„a dále ji plodně rozvíjel – tvrdil, že etika musí být první filosofií. Podle něj existuje několik důvodů, proč má etika předcházet ontologii. Prvním důvodem byla traumatická zkušenost lidstva s krvavých bojů v zákopové válce během první světové války a z holocaustu války druhé. Druhým důvodem pro toto tvrzení je skutečnost, že každá epistemologická zkušenost je zároveň zkušeností axiologickou. Stěžejní částí habilitační práce je analýza axiologie, především pak technologické etiky postmoderního světa. Závěrečná část práce je věnována problému postmoderního světa – axiologii člověka.“ („Abstrakt“, s. 4).

Výše uvedení myslitelé, kteří měli vliv na dějiny filosofie, jsou pouze částí, po které sahal Tischner, ale jedná se o postavy, které měly zvláštní vliv na jeho vědeckou práci. Tischner, žák Ingardena, vycházel z fenomenologických tradic, byl pod vlivem této tradice, fenomenologii považoval především za metodu. Tischnerovou metodou bylo myšlení z vnitřku metafory. On metafoře přidělil zvláštní roli, zjistil, že nemůže existovat skutečná filosofie vyhýbající se metafoře. Metafora mobilizuje k myšlení, rozšiřuje obzory a dává vzniknout začátku myšlení podle hodnot. Proč podle hodnot? Protože žijeme ve světě, ve kterém existuje dobro a zlo. V hierarchicky uspořádaném světě, jehož podstatou je svoboda.

Možnost volby, skutečnost, že mezi hodnotami nic nemusíš, je samo o sobě hodnotou – hodnotou svobody.

Tischner si nastavil směry činností, které považoval za nejdůležitější. V první řadě se snažil o popularizaci filosofie v Polsku, a za druhé, jeho cílem bylo hledání východisek z krize naděje. Tischner chtěl vybudovat vlastní filosofii člověka, která v Polsku chyběla. Uvedl příklad otce Kolbeho, který dal výraz existující naději, a Antoniho Kępińskiego, který je podle něj prvním polským filosofem, jenž se zabývá člověkem.

2. Meritorní hodnocení

Při pozorném čtení obsahu habilitační práce, jejíž hlavním předmětem je filosofie hodnot Józefa Tischnera, lze se bez obtíží přesvědčit její vnitřní soudržnosti a objektivní meritorní hodnotě. V první řadě, za tuto soudržnost Dr. Lucjan Klimsza vděčí správné konstrukci práce, co vyjadřuje schéma uvedené v „Obsahu“ (porovnej str. 7-9).

Lucjan Klimsza – což pro tento typ výzkumných prací je nesmírně důležité – ve svém tvůrčím záměru jasně a stručně specifikuje v „Úvodu“ (str. 4–12) hlavní výzkumný cíl, kterým je prezentace jednoho z nejvlivnějších myslitelů, který od základu formoval nejen filosofii, ale také společenské události v Polsku. Touto osobností je kněz, pedagog, filosof Józef Stanisław Tischner. Aby mohl nakonec dosáhnout zamýšlený cíl, prozkoumat a popsat jednotlivé etapy vědecko-filosofické práce – Tischnera, habilitant musel provést volbu správných výzkumných metod, komplementárně používaných s ohledem na specifičnost prováděného výzkumu, jakož i na prováděné hodnocení. Není proto překvapivé, že autor použil metody: historickou, filosofickou i analyticko-kritickou zdrojových materiálů, co v úhrnu umožnilo sjednotit všechna prozkoumaná témata. Za účelem kritického hodnocení některých sporných nebo nejasných otázek, autor provedl vědeckou diskusi.

V navrhované struktuře práce autor ji seřadil do devíti kapitol, jimž předcházelo shrnutí v češtině a angličtině, jakož i „Obsah“ a „Úvod“, a po poslední kapitole „Závěr“ a „Bibliografie“.

Lucjan Klimsza, při uvádění čtenáře do problematiky úvah o filosofii hodnot, se správně v kapitole I. (str. 10-16) odvolal na filosofy dvacátého století, kteří se zabývali problematikou axiologie. Při shrnutí této kapitoly Autor uvedl, že:

„Axiologie, jakožto filosofická nauka, se zabývá problematikou hodnot. Józef Tischner patří mezi právě ty filosofy, kteří se touto problematikou zabírali. V jeho

díle se setkáváme s problematikou hodnot a místem axiologie jako nauky ve společnosti.“(s. 16).

Nezbytnou podmínkou při realizaci výzkumného problému je volba metody výzkumu. Proto Klimsza II. kapitolu (str. 17–33) věnoval „Metodologii práce“. Tischner, s odvoláním se na svou práci *Myślenie według wartości [Myšlení podle hodnot]* obrací svou pozornost na význam metodologie pro filosofii, která odhaluje strukturu myšlenek a poukazuje na základy vědecké filosofické práce. Autor habilitační práce se zabýval „tischnerovskou metodologií“ se svou dvojí perspektivou:

„Nejprve nás bude nesmírně zajímat metodologie vlastní práce. A poté, až metodologii práce důkladně popíšeme, přejdeme na metodologii práce Józefa Tischnera. Abychom obě metodologie jasně odlišili, nazveme metodologii práce Józefa Tischnera epistemologickými východisky filosofie Józefa Tischnera.“(str. 18).

Nezbytnou podmínkou filosofických hodnot Józefa Tischnera je přiblížení čtenáři jeho života. A to provedl Klimsza v kapitole III. (34–38), kde představil jeho dětství, období studia, kněžskou službu a občanskou angažovanost.

Epistemologie je nesmírně důležitou částí každého filosofického systému, nebo přinejmenším filosofie, jejíž ambicí je prokázání určitých znalostí. Proto kapitola IV. (str. 39-57) s názvem „Epistemologické základy“ prezentuje takové problémy, jako jsou: epistemologické prameny, filosofické inspirace, zdroj inspirací jako postmodernistický problém, fenomenologie. Habilitant poukázal na to, že pro Tischnera byli mistři a učitelé byli mimo jiné: Edmund Husserl, Martin Heidegger, Emanuel Lévinas a Roman Ingarden. Ten poslední měl významný vliv na Tischnerovu epistemologii a axiologii.

Autor zajímavým způsobem uvedl v kapitole V. (str. 58–80) „Kontroverze týkající se existence hodnot nebo axiologie v dějinách filosofie“ [*Kontrowersje dotyczące istnienia wartości, czyli aksjologii w historii filozofii*]. Klimsza spolu s Tischnerem se pokouší odpovědět na otázku, jak chápat problém hodnoty? Hned na začátku této kapitoly poukazuje na tento problém:

„(...) a zároveň předjímá jejich existenci jako nejistou či pochybnou. Jde však o záměr autora. Nikoli však, že by chtěl rozdmýchat pochybnosti na téma existence hodnot, nýbrž proto, že který si uvědomuje problematiku postavení současné axiologie. Na otázku, jak uchopit problematiku hodnot, proto odpovídáme společně s Józefem Tischnerem: z pozice sporu o jejich existenci. Budeme se tedy přít. Již tento fakt sám o sobě je pozitivní. Oč horší by bylo prosté konstatování, že hodnoty již nejsou. A oč daleko horší by bylo konstatování, že hodnoty jsou. Zatím co první konstatování by bylo prohlášením skeptického, či dokonce nihilistického rozumu, konstatování druhé by bylo konstatováním dogmatickým. První konstatování by bylo výsledkem unaveného rozumu, který již rezignoval na jakékoliv tázání se po hodnotách, druhé konstatování by bylo výsledkem rozumu pyšného, který si namlouvá, že vše záleží na něm. Zatím co první konstatování je výsledkem ztráty naděje, druhé je výsledkem ztráty kritického rozumu. Důsledkem prvního je negace možnosti poznání, druhé je negací možnosti poznávání. První završuje poznání v nihilismu, druhé završuje poznání v dogmatismu.“ (str. 58)

V této diskusi autor habilitační práce akcentuje, že Tischner se snaží prokázat možnosti axiologie, jejíž základ vidí v agatologii, doktríně dobra.

Lucjan Klimsza, při zamýšlení se nad axiologii v dějinách filosofie, se odvolává na velké postavy křesťanství: Pelagiuse, Tomáše Akvinského. Poté autor prezentuje kontroverze týkající se začátků a konců současné filosofie, kontroverze kolem hodnot v postmoderní filosofii (kontroverze týkající se existence smrti člověka, naděje, klíč k tělesnosti, jakož i čas těla a čas člověka).

„Hodnota člověka a problém spasení“ je další problematikou, kterou se pokouší řešit L. Klimsza v kapitole VI. (str. 80–89). Historie spasení – postup spasení, je neoddělitelně spjatý s axiologií. Tischner tuto záležitost interpretuje následovně:

„vychází nad samotný pojem existence. Člověk chce pochopit nejen to, jak je, ale také proč je. Tischner si sice vypůjčuje Heideggerův termín Dasein, ale s tímto termínem si nevystačí. Nestačí mu Heideggerova odpověď, že je bytostí vrženou do světa a ve světě nějak je. Pro Tischnera je člověk člověkem právě proto, že hledá příčinu bytí a smysl onoho bytí. Smysl existence se projevuje skrze axiologii, předně skrze dobro.“(str. 81).

Poslední bod této kapitoly se týká „pravdy jako hodnoty“. Habilitant připomíná tischnerovskou definici pravdy, která je souhlasem znalostí s objektivní realitou. Tato definice, píše Tischner, bude platná pouze v případech, kdy objektivní skutečnost zůstává nezměněná. Tato kategorie zahrnuje zákony fyziky. Pokud bychom měli aplikovat stejnou míru pravdy na společenské vědy, mohou vzniknout problémy. Nebude mnoho takových případů, a navíc budou platit pouze ve vymezeném čase a prostoru. Objektivní skutečnost je důležitá pouze po určitou dobu. Jak můžeme tuto situaci vyřešit? Jednou z možností je axiologické řešení. Tischner obrací svou pozornost na akceptaci axiomu, že pravda je zde shodná s nejvyšším dobrem. Ve společnosti existuje mnoho věcí, které si připisuje určité hodnoty, a pomoc jiné osobě je nejvyšším dobrem, protože:

„(...) nejvyšší hodnota, je považováno za pravdivé. Naopak – řešení, ve kterém je dané věci připsána hodnota nejnižší, je nepravdivé. Pro Tischnera je příkladem takové hodnoty solidarita s druhým člověkem. Člověk, který je v nouzi, potřebuje solidaritu ostatních členů společnosti. Pravdou v takové situaci je skutečnost, že člověk v nouzi strádá. Člověk potřebuje pomoc, neboť strádání dehonestuje lidství každého člověka. Pomoc člověku v nouzi je tedy dobrem.“ (str. 89)

Kapitola VII. (str. 90 – 98) s názvem „Problematika současné etiky“ začíná hodnocením uplynulého dvacátého století z hlediska axiologického a přijímání hodnot v jednadvacátém století. Postmodernistické myšlení o současné společnosti má mnoho charakteristických vlastností. Mezi ně patří rovněž relativismus a relativizace, včetně relativizace hodnot a etiky. Úlohou současné filosofie v oblasti axiologie je spíše ukázat, že:

„hodnoty jsou a také jak si stojí. Úlohou současné filosofie na poli axiologie je prokázat, že hodnoty jsou užitečné, že jsou dobré a potřebné zvláště v současné situaci globálně propojeného světa, ve kterém dominují technická instrumenta, jež pomáhají sdílet myšlenky kultur napříč kontinenty. Tím se dostáváme k popisu axiologie, která se setkává se světem techniky.“ (str. 88)

Pro lepší pochopení hodnot je nutno provést vědeckou analýzu místa technologie v axiologii a zabývat se problémem etiky a zkušeností. V této souvislosti se Tischner ptá: Jaká je zkušenost ve vztahu k dobru a zlu? Současně nás krakovský filosof učí objektivitě.

Pokusem o odpověď Tischnera na technologickou etiku je zkušenost jiné osoby. Klade on ještě jednu otázku, jak je možná zkušenost jiné osoby? Klimsza ve své práci tento problém vysvětlil a uvádí, že:

„musíme nejdříve vysvětlit pojetí člověka v Tischnerově filosofii. I v tomto momentě se shoduje s Martinem Heideggerem. Navazuje nejen na jeho filosofii, ale i na pojetí člověka ve filosofii Hegela: „Člověk je bytost, jež konstituuje sebe sama časem. Můžeme to vyjádřit metaforicky, že „člověk je ovocem času svého““. Pro lepší porozumění – používá analogii melodie a času. Co by se stalo, kdyby melodii odebrali čas? Přestala by existovat. Stejným způsobem je časem konstituován člověk.“(str. 96).

Tischnerova analýza však ukázala, že svět nemůže být podřízen světu hodnot, světu technologií. Pouze člověk je podstatou hodnoty.

„Tragická existence“ - to jsou problémy, které otevřel habilitant v VIII. kapitole (str. 99-109). Autor poukázal na to, že ačkoliv se technologie mění, jeden aspekt života - člověk - není předmětem změn. Celá zkušenost člověka se světem a druhým člověkem probíhá prostřednictvím tělesnosti. Tato zkušenost tělesnosti lidské existence je vnímána tragicky. Tischner poznamenává, že filosofie – od starověku přes scholastiku do současnosti - tragicky nakládá s lidskou existencí. V této souvislosti autor zahajuje diskusi zaměřenou na témata: tragika lidské existence ve starověké filosofii; tragika lidské existence ve scholastické filosofii; tragika lidské existence v současné filosofii; filosofie jako drama; proklamace existence; druhý jako horizont axiologie, jakož i dobro v člověku.

Jak se účastnit dobra? Odpověď na tuto otázku může čtenář dostat v poslední, IX. deváté kapitole (str. 110–116) práce Lucjana Klimszy nazvané „Účasti na axiologii“. Teologie, jakož i filosofie se na tuto otázku pokoušely odpovědět po celá staletí. Jak se můžeme axiologie účastnit? Jak odpověděl J. Tischner? Čtenář může najít odpověď na tuto otázku v pěti analyzovaných bodech: otevřenost vůči jiné osobě; monad bez oken; agathologie; Bůh jako absolutní dobro; narození člověka.

„Závěr“ (str. 117-118) této studie je jejím vyvrcholením ve formě pokusu o vyhodnocení a odvození konkrétních závěrů týkajících se problémů, které práce rozebírá, se současným pohledem na axiologii jak v hlediska křesťanství, tak i v mimo náboženský rozměr. Spor o hodnoty doprovází společnost od starověku až do současnosti. V práci *Filosofie hodnot Józefa Tischnera [Filozofia wartości Józefa Tischnera]* Lucjan Klimsza zohlednil nejdůležitější

aspekty Tischnerovy axiologie, a také zdůvodnil, že tento problém je nesmírně zajímavý a důležitý. Když obrátil pozornost na současně vládnoucí technologickou etiku, poukázal, že hodnota člověka je ovlivněna ekonomickými výsledky. Habilitant, také obrátil pozornost na pedagogický aspekt, uvedl, že

„V didaktické praxi je však čím dál tím více zřejmé, že hodnotová orientace žáků se stává jedním ze zásadních bodů vzdělávání. To, zda je Tischnerova axiologie jedním z pramenů či inspirací, to již autor této práce ponechává na laskavém čtenáři. Jedno se však Tischnerovi upřít nedá. Poukázal na to, že hodnota člověka spočívá v samotném faktu jeho bytí.“(str. 118).

Podle recenzenta tato práce bude inspirativní pro další výzkumy, které, jak věřím, povedou v budoucnu k mnoha hodnotným filosofickým i pedagogickým studiím.

Při hodnocení habilitační práce z meritorního hlediska, je třeba zkonstatovat, že jako celek je významným přínosem pro dějiny filosofie a pedagogiky.

3. Formální hodnocení habilitační práce

O formální hodnotě recenzované habilitační práce rozhoduje několik faktorů. První z nich vyplývá ze skutečnosti, že se zde setkáváme s inovativním přístupem k problému, který byl dosud zpracováván pouze formou příspěvků. Podrobné studium obsahu habilitační práce napsané Dr. Lucjanem Klimszou dovoluje konstatovat, že se jedná o správně zpracovanou studii, která je v její třech stránkách, mnohostrannou, kompetentní a metodickou správnou prací, vyžadující od autora značné intelektuální snahy a interdisciplinární pohled, úspěšně spojující takové výzkumné oblasti jako filosofie a pedagogika.

Ve své habilitační práci se Dr. L. Klimsza pokusil o kritické zpracování filosofie hodnot Józefa Tischnera, co prováděl *sine ira et studio*, a tedy objektivně, s mírou a taktem. Je dobré, že se autor této práce ujal tohoto důležitého a velmi zajímavého - v České republice a dokonce i v Polsku, nového - výzkumného problému.

V práci byla správně vybrána a využita literatura na toto téma. Dr. Lucjan Klimsza provedl správnou prezentaci koncepce filosofie hodnot Józefa Tischnera a představil její analýzu, jakož i vypracoval syntetizující přístup z hlediska dějin filosofie. Podotýkám, že habilitační práce Dr. Lucjana Klimszy je dobře osazená do jeho vědeckých výsledků,

týkajících se - v rámci pedagogických věd řešené - filosofické problematiky mimo jiné: analýz z oblasti filosofie hodnot, pedagogiky a etiky.

Habilitation způsobem shodným se zásadami logiky a metodologie rozpracovává jednotlivé části práce. O poměrně dobře organizované vědecké dílně svědčí správně a stejným způsobem v celé práci prováděný poznámkový aparát, který je na mnoha místech zdrojovým doplňkem a dovětkem některých informačního a obsahového děje.

4. Doslov

Po provedení hloubkové analýzy textu a recenze habilitační práce s názvem *Filosofie hodnot Józefa Tischnera [Filozofia wartości Józefa Tischnera]* prohlašuji, že vědeckou práci pana Dr. Lucjana Klimszy lze považovat za „vědecký úspěch“, neboť splňuje kritéria pro tento druh vědeckých prací. Současně představuje významný příspěvek autora k rozvoji filosofie, včetně pedagogiky. Na závěr této recenze konstatuji, že habilitační práci pana Dr. Lucjana Klimszy hodnotím pozitivně, a předkládám Vážené Vědecké radě Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze návrh na přijetí k řízení a svolení autorovi habilitace v dalších fázích habilitačního řízení.

Otázka k diskusi:

Zda Tischner spolu s Patočkou mohou být exemplárními příklady filosofie hodnot - axiologie?

Prof. dr hab. Józef Budniak